

begrip

moslims

christenen

Nr. 56 sept./oct. 1981
abt. per jaar f 15.-
losse nrs. f 2.50
giro 4300211 t.n.v.
Begrip Cura Migratorum

ISLAM EN DEMOCRATIE

"Begrip"
Luybenstraat 17
5211 BR 's-Hertogenbosch
tel. 073 - 145159

Ten geleide

In de na-oorlogse jaren heeft de Islam het wereldgebeuren gaandeweg steeds meer beïnvloed met name op politiek en economisch gebied. Overall in de wereld vindt dit zijn weerslag en men zal een antwoord moeten vinden op de vragen die dit oproept.

In dit nummer geven we, vertaald uit het Duits, een samenvatting van een uitgebreid artikel van professor Forstner dat verschenen is in CIBEDO-texte nr. 9/10 van Mei-Juli 1981.

De auteur vraagt zich af of voor het politieke gebeuren in de Islam, democratische spelregels gelden volgens de staatsopvatting van moslim geleerden. Waarna hij verder nagaat of het begrip democratie in de Islam en in het Westen op dezelfde manier verstaan en gehanteerd wordt.

Verder vindt U in dit nummer twee boekbesprekingen van drs. J. Slomp. De eerste gaat over het boek van William M. Miller "Het antwoord van een christen aan de Islam." Dit boekje is gebaseerd op de missionaire ervaring van de schrijver in Iran van 1919-1962. De tweede boekbespreking betreft een boek van Schumacher over de minderheden in Nederland.

de redactie

ISLAM en DEMOKRATIE

Bijna vanaf zijn ontstaan was de islam een politieke organisatie. Deze heeft dan ook geleid tot de vorming van een staat, wat bij de christenen niet het geval is geweest. In de islamitische staat is de godsdienst het fundament waarop de staat wordt gebouwd. De staat is dan, zoals Pritsch (1) het uitdrukte: een schepping van God, met een waas van heiligheid omkleed; de staat is drager van de religieuze idee en is een "godsdienst-staat". In een theokratie in de volste zin van het woord is God het opperste hoofd. Omdat hij onzichtbaar is, heeft hij een aardse plaatsvervanger nodig om de staat te kunnen leiden. Dit gebeurde in het begin door de Profeet, later door kaliefen (2), en daarna door andere heersers die ervoor moesten zorgen, dat Gods wetten op aarde uitgevoerd werden. De staat wordt gevormd door moslems. Niet-moslems behoren er ook toe, mits ze geen atheïsten zijn. De islam kent geen priesterschap zoals dat bij christenen bekend is. De moslemtheoloog is prediker en tegelijk ook leeraar, geleerde, rechter en voorganger in de moskee. Daarom ligt de zorg en het toezicht op de naleving van de godsdienst bij de staat. In het begin was dit een Arabische staat. Maar na enkele eeuwen bestond de gemeente van de gelovigen uit allerlei rassen. Omdat de islam de goddelijke waarheid verkondigt, houdt hij niet halt voor de landsgrenzen. Het religieuze ideaal is bereikt, als de hele mensheid de Islam belijdt. Het is nooit zo ver gekomen, maar men heeft het einddoel niet opgegeven. In de meeste moderne Arabische staten is de islam staatsgodsdienst. Sommige noemen zich "moslemstaten" en zien af van een grondwet (b.v. Saoedi-Arabië), andere -en dit zijn de meeste- stellen in hun grondwet al in de eerste artikelen vast, dat de islam de godsdienst van de burgers is. (3) Vervolgens worden verkiezingen, parlement en machtsscheiding genoemd als basis van de democratie, en men ziet het volk als de bron van de macht.

Maar zijn begrippen als islam en demokratie onder één noemer te brengen?

Bedoelen moslems met democratie hetzelfde als westerse politikologen?

Orthodoxe moslems zijn van oordeel, dat de islam een democratische regeringsvorm eist, waarin de macht in de staat aan het hele volk toekomt. Door verkiezingen van regeringskandidaten drukken de staatsburgers hun wil uit.

Veel islamtheologen zeggen, dat de democratie inherent is aan de islam. Maar ze vergelijken de tegenwoordige vorm van democratie met de vroeg-islamitische regeringsvorm en vergeten de islamitische staatsleer die in de middeleeuwen ontstond. Middeleeuwse theoretici (1000-1400) worden echter nu niet meer geciteerd (4) omdat ze zich te veel verwijderden van de koran!

Tegenover hen die verwijzen naar de vroeg-islamitische praxis, staan de Arabische juristen die geschoold zijn in de westerse (vooral Franse) traditie en die kritisch staan tegenover de islamitische staatsleer.

1. Volkssouvereiniteit

Volgens de gangbare opvatting van democratie is het volk soeverein, d.w.z. het is de drager van de wil van de staat. Dit principe geldt ook voor de diverse Arabische grondwetten. (5)

Het volk wordt in de moderne Arabische talen aangeduid met het woord sa'b.

Dit zijn allen (moslems, christenen, joden, etc.) die op het gebied van de staat wonen en zich bij de politieke organisatie hebben aangesloten. (7) Daarnaast gebruiken de staats-juristen het begrip umma (natie) waarmee ook alle burgers bedoeld worden die in het gebied van de staat gevestigd zijn. Maar umma betekent ook de gehele verzameling van de gelovigen. (8) Mohammed noemde zijn gemeenschap rondom hem ook al zo.

Deze umma staat onder God, aan wie de soevereiniteit toekomt en van wie iedere macht uitgaat, zoals op diverse plaatsen in de koran te lezen staat. God delegeert deze macht aan de Profeet en vervolgens aan de kaliefen die aan het

hoofd van de staat staan. (10) De umma is dus niet de bron van de staatsmacht. Tegen de theologen die dit stellen, kwamen de moderne juristen in verzet, want een godsdienstige gemeenschap is heel iets anders als een volk. (11) De hele 19e eeuw wordt beheerst door de discussie over deze begripsinhouden. (12, 13) Bij de expeditie van 1798-1801 richtte Napoleon zich tot de Egyptische natie en gebruikte het woord umma om daarmee alle Egyptenaren, moslems zowel als christenen, aan te spreken. Bij de toenmalige ulamâ (=theologen) stootte hij op volledig onbegrip, niet daarentegen bij enige intellectuelen die de term aanvaardden als vlag voor hun nationalisme. Uit dit nationalisme ontstond ten slotte een volkspartij die in 1923 een grondwet tot stand bracht waarin de suprematie van het godsdienstige recht is verdwenen. Maar het volk werd hierdoor niet bereikt. In de jaren 1870-1935 grepen islamitische hervormers terug op de traditie als geneesmiddel voor Egypte: de gemeenschap van de gelovigen (umma) moest de grondslag vormen voor de staat.

Toch bleef de nationalistische richting zich handhaven dank zij de twee wereldoorlogen en dank zij het algemene streven naar politieke zelfbeschikking.

Toen verschillende Arabische staten waren toegetreden tot de Verenigde Naties nam de idee van de Arabische eenheid in betekenis toe: de Arabische natie leek een super-natie, met als feitelijke naties: Egypte, Jordanië, etc. (14)

Nu dient het begrip umma tot afgrenzing tegenover het westen, het imperialisme, het kapitalisme en het socialisme.

Bovendien verhoogt het het zelfbewustzijn van de moslems.

2. Volksvertegenwoordiging

Veel Arabische staten hebben een volksvertegenwoordiging (behalve Saoedi-Arabië, Oman, Qatar en de emiraten). Hun grondwetten bepalen uitdrukkelijk, dat de leden van dit parlement vertegenwoordigers van het volk zijn. Het is een nabootsing van westerse voorbeelden, zonder dat ze de taken van zo'n parlement vervullen. Het moderne Arabische staatsrecht kent aan het parlement een wetgevende en kontrolerende functie toe. (16) De moslemhervormers van de 19e eeuw en de theologen van de 20e eeuw zien in de konsultatie (sûrâ), die Muhammad' Abduh (+ 1900) als parlementaire democratie van de vroege-islam aanduidde (17), zoiets als wetgeving en controle. Ze steunen daarbij op koranteksten en op het gedrag van de Profeet, die volgens de overlevering als geen ander zijn gezellen om raad had gevraagd. (18) Nog steeds wordt erover getwist of de konsultatie een plicht is. (19) De klassieke geleerden noemen geen zaken waarbij de konsultatie moet plaats vinden. Maar de oude raad die konsulten gaf, mocht geen beslissing nemen: hij hoefde geen wetten te maken of de regering te controleren. Hierop wijzen moderne Arabische juristen. (20,21) Daarentegen houden veel theologen het erop, dat de taak van de konsultatie juist regeren was, wat een miskenning inhoudt van de historische feiten. (22) De kaliefen in het oosten kenden geen konsultatie ofschoon de geleerden er in theorie aan vasthielden.

3. De partijen

In het westen kent men allerlei politieke partijen die in de volksvertegenwoordiging machtsposities trachten te verwerven. Geen van die partijen bezit het monopolie in de staatsmacht; ze ontwikkelen zich volgens het principe van de concurrentie. In het Arabisch heet partij: hizb. In de 19e eeuw en 20e eeuw zijn er een groot aantal moslempartijen gevormd, met als namen: nationale partij, volkspartij, grondwetpartij, onafhankelijkheidspartij, enz. Veel moslems zien er een oorzaak van verdeeldheid in, waardoor de economische ontwikkeling wordt belemmerd. In de Arabische grondwetten wordt meestal een eenheidspartij voorgeschreven of verondersteld. (23) Alleen de grondwet van Jordanië garandeert het recht partijen te vormen, (maar sinds 1963 zijn ze verboden!!), en Marokko verbiedt heel uitdrukkelijk een eenheidspartij. Het woord partij (hisb) heeft

in de moslemwereld de negatieve bijmaak van splitsing van de umma. (24) De ulamâ (theologen) menen dat het vormen van partijen in strijd is met de koran, en wanneer dit in het verleden gebeurde, was het om de kolonialisten en imperialisten te kunnen weerstaan. Na het verkrijgen van de onafhankelijkheid lieten de meeste staten slechts één partij toe, wat tegemoet kwam aan het gevoel van eenheid van de moslems in die landen.

Als er in een staat meer partijen bestaan, vertegenwoordigen ze dikwijls een stam of een godsdienstige minderheid: soms betrekken ze hun aanhangers uit intellektuele kringen die zich van de islam gedistancieerd hebben. Ook de theologen weten theoretisch, dat er onder mensen verschillende meningen kunnen bestaan. Partijen in de zin van het parlementarisme zijn er echter niet, daar de leden van de raad van konsult (25,26) de gemeenschap vertegenwoordigen. Hierin is niet het aantal van de adviseurs beslissend, maar hun kwaliteit als kenners van de koran, van de overlevering en van de godsdienstige wet. (27,28. 29) Ze moeten vanzelfsprekend moslim, mannelijk en achtenswaardig zijn. Hun lidmaatschap geldt voor het leven. (30) Er is dus een fundamenteel verschil tussen een islamitisch konsultatiekollege en een Europees parlement. Velen willen een eenheidspartij, omdat deze effectiever is in de kritieke fase van de natie. (31,32)

4. Machtsscheiding

Vanaf de 18e eeuw kent men de scheiding van de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht: drie onderscheiden funkties met een apart personeelsbezetting. Ook de grondwet van de Arabische staten hebben dit principe erkend (33) en meestal organisatorisch in praktijk gebracht. (34) Maar in het oorspronkelijk islam-systeem is er geen sprake van scheiding van de machten. (35) Mohammed verkondigde Gods wetten, was opperrechter en alleenheerser. (36,37) De theologen mogen dus een, liefst eenstemmig, advies geven over kwesties waarvoor in de koran geen antwoord te vinden is. (38,39,49) Steeds weer is het echte een strijdpunt of de staatsmacht bij God ligt of bij de umma die immers de gemeente Gods is. Door de meesten wordt aanvaard dat elke moslem kan bijdragen tot het vormen van het algemeen gevoelen. En dit is dan een vorm van democratie. (41,42,43)

In het Europese parlementaire systeem komt de uitvoerende macht toe aan de ministerraad. Maar de Arabische staten hebben veelal een president die sterker staat tegenover het parlement (zoals ook in Frankrijk sinds De Gaulle), waardoor de regering niet afhankelijk is van een parlementaire meerderheid. In het systeem van de islam berust de uitvoerende macht bij het staatshoofd, de kalief, die zijn macht van God krijgt. De plaats van de Profeet als staatshoofd was een omstreden kwestie. Allerlei splitsingen van moderne groepen waren er het gevolg van. (o.a. Sunnieten en Schiëten) Na de dood van de Profeet kwam het staatshoofd op diverse wijzen aan de macht, maar werd toch meestal door de levende kalief als opvolger aangewezen, en niet door verkiezingen, hoewel latere theologen dit beweerden. (44,45) En hieruit werd weer gekonkludeerd, dat er tussen de kalief en het volk een verdrag gesloten was over de leiding van de staat. De volksvertegenwoordigers waren, volgens deze opvatting, te vinden bij de theologen. Ze kozen in een vergadering een staatshoofd, die daarna, z.g. door akklamatie van het volk, ingehuldigd werd. (46,47)

In latere eeuwen werd de fictie van de inhuldiging bewaard, maar een echte mogelijkheid om te kiezen bestond niet. Momenteel is bijna iedereen van mening dat slechts de leden van de raad van konsult het staatshoofd mogen kiezen. (Overigens is de term kalief in 1924 vervallen).

Een minderheid vindt dat ook rechters, parlementariërs, werkgevers, studentenleiders, enz., enz. (en niet alleen onder theologen) konsultoren gezocht moeten worden. (48,49,50)

Wat de rechterlijke macht betreft, deze was na Mohammed overgegaan op de kaliefen, die de uitvoerende en rechterlijke macht in hun persoon verenigden. Ze benoemden en ontsloegen rechters en staatsambtenaren. (51)

De islam kent dus geen strikte scheiding van de politieke machten. Bij de eerste kaliefen bleek dit goed te gaan, maar later liep het op allerlei wijzen mis. (52)

5. Gelijkheid van de burgers

De islamitische wetten hebben de gelijkheid van de burgers vastgelegd wat betreft hun rechten en plichten, en het principe dat er geen diskriminatie mag zijn op grond van geslacht, ras, afkomst, geloof en politieke opvattingen. (53) De moslem-theologen benadrukken de gelijkheid als karakteristiek voor de islam. (54) De koran en de overlevering zijn ook duidelijk. De ene moslem staat niet boven de andere, tenzij door vroomheid. Van ouds echter kent men echter de gelovigen (moslems), de mensen van het Boek (joden, christenen, aanhangers van Zoroaster of Zarathoestra, ± 700 voor C.) en de heidenen. Aan de tweede groep wordt de uitoefening van hun godsdienst toegestaan, mits zij cijns aan de moslems betalen. Zij mogen niet gedwongen worden tot de overgang naar de islam. Heidenen hebben die vrijheid niet. (55) In de praktijk echter blijkt er ongelijkheid uit de vele voorschriften die van de niet-moslems tweederangs-burgers maken. Een christen of een jood mag er nooit op uit zijn een moslem te bekeren; een moslem kan trouwen met een christin of een joodse vrouw, maar een jood of een christen mag niet huwen met een moslemvrouw. Verder zorgen diverse voorschriften voor een duidelijk kenbaar zijn van de gelovigen, o.a. het dragen van een gele gordel en een geel insigne. (56) Door onverdraagzaamheid groeide de feitelijke ongelijkheid steeds door en leidde in de 18e eeuw tot bestaansonzekerheid van de niet-moslem minderheden. (57) Zelfs binnen de moslem-gemeenschap is er sociale ongelijkheid, want het recht onderscheidt vrijen en slaven, wat in de burgerlijke stand nog steeds een rol speelt. Ook man en vrouw worden civielrechtelijk verschillend behandeld: het erfdeel van een vrouw is kleiner, zij kan geen voogd worden, geen lid zijn van de raad van konsult zijn en zeker geen staatshoofd. (58) Dit komt doordat God de man met onderscheiding behandelt (koran 2,228) en omdat de eer van de zwakke vrouw beschermd moet worden.

Slot.

Het westerse parlementaire begrip van democratie is dus essentieel verschillend van de islamitische waarden. En toch probeerden moslem-hervormers herhaaldelijk het bewijs te leveren dat hun systeem democratisch was. (59) Maar de allerlaatste tijd wordt met toenemend zelfbewustzijn geproklameerd, dat de moslem-staatsvorm niet met een andere regeringsvorm te vergelijken is. (60)

Als hierboven is vastgesteld, dat de islam geen democratisch systeem is, wordt daaraan geen beoordeling verbonden. Maar de principiële verschillen moeten niet verdoezeld worden. Zo moet een moslem streven naar het systeem dat in overeenstemming is met zijn geloof (61), terwijl aan de christen verschillende mogelijkheden blijven inzake regeringsvormen.

Boekbespreking: William M. Miller, Het antwoord van een christen aan de islam. Amsterdam 1980, Buijten & Schipperheijn, 144 blz., f 14.50

Dit boekje is gebaseerd op de missionaire ervaring van de Amerikaan William M. Miller in Iran van 1919-1962. De bedoeling van zijn werk was individuele moslims te bekeren tot het christelijk geloof. We komen dan ook een 9-tal bekeringsverhalen tegen in dit boek (p. 88-105).

De auteur geeft verder een korte beschrijving van geloof en praktijk van de moslims, en van de grote problemen die een zendeling onder moslims tegenkomt. Na een uiteenzetting over de vraag hoe wij het evangelie aan de moslims moeten brengen noemt Miller maar liefst 16 motieven waarom we dit moeten doen. Daar-

bij viel me op dat de vertaling het eerste motief "de liefde Gods" heeft weggelaten.

Ook al spreekt de auteur nu en dan met waardering over de islam en de moslims, zijn visie op de profeet Mohammed en de islam als geheel is zeer negatief. Mohammed wordt zonder aarzeling een valse profeet genoemd. We zijn, aldus Miller, op het gebied van de Satan. Afgedacht van de vraag of Miller met zulke typering de islam recht doet, dient men zich af te vragen of we onze roeping tegenover moslims zo mogen versmallen tot die ene taak: proberen mensen te bekeren. Ook vraag ik me af of men zulke bekeringsverhalen tot uitgangspunt mag kiezen voor een missionaire strategie. Immers bekeringsverhalen die niet passen in zijn schema (Abdul Julil; Daud Rahbar) worden dan ook niet vermeld! De politieke, sociale en kulturele dimensies van missionair bezig zijn spelen in zijn visie hoegenaamd geen rol.

Het is voor mij een raadsel dat de "Stichting tot verbreiding van het Evangelie onder Moslims in Nederland" een boek met zoveel bedenkelijke kanten zich toe-eigent en propageert. De zendingsvisie die hier voorgestaan wordt is ontstaan in de koloniale tijd en draagt daarvan nog alle kenmerken. Het werk van Wereldraad en Vatikaan, om door dialoog relaties te verbeteren, wordt in één zin, vol wanbegrip, afgedaan. In Nederland valt hiermee niet te werken.

Drs. Jan Slomp

predikant in algemene dienst van de gereformeerde kerken in Nederland om voorlichting te geven over de ontmoeting met moslims in onze samenleving.

PETER SCHUMACHER, De minderheden. 600.000 vreemdelingen in Nederland, Amsterdam, Van Genneep, blz. 215. f 19.50

Een boek als dit van Peter Schumacher is uiteraard zeer gedateerd. De gegevens over minderheden veranderen snel. Daarom betreuren we het dat in de laatste drie nummers van Begrip geen ruimte was voor boekbesprekingen. Wat Schumacher biedt is niet gering en staat nergens zo handig en tamelijk overzichtelijk bij elkaar. Een chronologisch overzicht van 1911-1980 vormt het kader van zijn beschrijvingen (p. 180-191). Het boek is in acht hoofdstukken verdeeld.

1. Waarom ze kwamen. 2. Akties en toenemende onrust. 3. Huisvesting. 4. Onderwijs. 5. Werk. 6. Rechtspositie. 7. Het gezin. 8. Wat nu.

Op 13 pagina's wordt een alfabetisch overzicht gegeven van de organisaties van en voor minderheden, terwijl in 10 pagina's periodieken van/voor ethische minderheden worden opgesomd. Het deed ons genoegen te zien dat de rij werd geopend door Begrip.

Het is jammer dat het register alleen bestaat uit trefwoorden met een ethische aanduiding, met uitzondering van de onjuiste term "Christen-Turken" (46).

Waren ook andere trefwoorden (namen, begrippen) opgenomen dan was zijn boek veel toegankelijker geworden. Dit gaat vooral op betreffende zaken waar hij vaker op terugkomt, bijv. zelf organisaties, (36), Gliphoeve effect (85), moslims (64), niet Mohammedaan (62), racisme (25), etc.

Wie nog eens een feit of datum wil nazoeken, wordt door de al te volle bladzijden (kamerbreed) niet aangemoedigd.

Schumacher is sterk geïnteresseerd in de toename van het verschijnsel discriminatie. De cynische toon die nogal eens doorklinkt (48,62,67,73,82,85,94,110) heeft blijkbaar de bedoeling regeringsinstanties aan te zetten tot meer serieuze aandacht en actie. Bepaalde ministers worden met name genoemd: De Ruiter, Pais, Boersma. Het is vlot geschreven. Men verwacht ook niet anders van een redacteur van NRC-Handelsblad.

Hier en daar zou wat akribie niet hebben misstaan: Talip Demirham (132), cursus (124), op pagina 36 wordt teveel kennis verondersteld bij de lezer; op pagina 62 wordt ge-

makshalve de federatie van turks culturele verenigingen niet meegeteld. Op blz. 107 wordt betreffende onderwijs aan volwassen buitenlanders alleen naar Zweden gekeken, terwijl men in Engeland (B.B.C.) en in Duitsland (met name Berlijn) veel zou kunnen opsteken. De nederlandse situatie is m.i. nog erger dan Schumacher doet voorkomen. Hier wreekt zich dat Schumacher zo weinig met statistieken werkt. Vier maal wordt Pelgrinus geschreven, waar Peregrinus hoort te staan (193, 194, 195) Cura Migratorum, Luybenstraat 17 (nieuw adres) 's-Hertogenbosch, is een stichting, geen werkgroep.

Een zwak punt in Schumacher's boek is zijn gebrek aan belangstelling voor religieuze zaken. De religieuze organisaties zijn ondervertegenwoordigd in zijn overzichten en aan de religieuze problematiek verband houdend met zaken als ritueel slachten, tempelbouw en offers (hindoes) en moskeeruimten, eigen begraafplaatsen, gemengde huwelijken, godsdienst op school (hoofdstuk 4) wijdt hij nauwelijks een woord. Toch: de marokkaanse meisjes komen nog even ter sprake (101).

Hetzelfde bezwaar heb ik tegen het overigens voortreffelijke boek van Frank Bovenkerk (nederlandse auteurs die zelf niet religieus georiënteerd zijn hebben daar blijkbaar geen antenne voor), e.a.: Omdat zij anders zijn. Patronen van rasdiscriminatie in Nederland, Meppel, Boon 1980.

Vooraf voor vele migranten is religie zeer belangrijk, zo niet het allerbelangrijkste in hun leven.

Graag ter lezing aanbevolen.

J. Slomp